

MIŃSK LITEWSKI – TEATR W GIMNAZJUM

Budynek gimnazjum mińskiego mieścił salę teatralną w dobudowanym w roku 1801 skrzydle, zaprojektowanym przez architekta Fiodora Kramera. Posiadające dwa rzędy okien pomieszczenie ulokowane było na pierwszym piętrze. Sala była niewielka – o długości 14 i szerokości 8,5 m, jej widownia posiadała miejsca na parterze i balkonie. Pomiędzy widownią a sceną wydzielono podłużną przestrzeń dla orkiestry. Zbliżona do powierzchni kwadratu scena miała 3-4 rzędy kulis i tło szerokości 5 m. Z zascenia przechodziło się do garderoby¹. Teatrzyk, jak przewidziano w projekcie architekta, zaopatrzono w kurtynę płócienną malowaną z podnośnikiem, dwa piece i drewnianą podłogę. Cztery kolumny jońskie podtrzymywały balkon przylegający do ściany wejściowej. Ponadto widownię okalał gzyms zdobiony w ząbki i rozety².

Pierwszym antreprenerem teatru w gmachu gimnazjalnym został Maciej Każyński. Czteroletni kontrakt (od 1 XI 1801 do 1 XI 1805) gwarantował mu jego prowadzenie na bardzo korzystnych warunkach. Każyńskiego zwolniono z wszelkich opłat, wymagając jednakże, aby po wygaśnięciu umowy pozostawił w teatrze kulisy oraz inne elementy wyposażenia wnętrza, nawet te, które zakupił na swój koszt³.

W budynku gimnazjum umieszczono na pewien czas również odwach miejski i winiarnię. Sąsiedztwo odwachu było niezwykle dokuczliwe. Zwykle przebywało

¹ В.Н. Денисов, *Площадь Свободы в Минске*, Минск 1985, s. 47. Z. Jędrychowski, *Budynki teatralne w Mińsku Litewskim*, „Pamiętnik Teatralny” 1996, z. 1/2, s. 118-120.

² Дело о сделании к минскому школьному дому Каменной пристройки, 27 IX 1799, Narodowe Archiwum historyczne Białorusi w Mińsku, f. 2, op. 1, d. 183, k. 74v-75.

³ Книга исходящей корреспонденции школ и учреждений Минской губернии 1804 г., Lietuvos Valstybės Istorijos Archyvas [LVIA], f. 567, op. 2, d. 74, s. 124.

w nim od dwudziestu do trzydziestu żołnierzy i jeszcze więcej pijanych, chorych i nie zrównoważonych aresztantów. Odwach i winiarnię udało się do roku 1805 wykwaterować z kompleksu gimnazjalnego⁴.

Teatr, dzięki poparciu władzy, egzystował w rezydencji szkoły przez lat kilkanaście. Kolejne raporty dyrektora szkoły i wizytatora gimnazjum mińskiego wyraźnie i stanowczo wskazywały na utrudnienia wynikające z jego położenia w zabudowaniach szkolnych. Panowała w nich ogólna ciasnota i należało rozpocząć remont, a właściwie ich przebudowę. Wskazywano, na przykład, że „Trzy klasy tak są źle rozłożone, że uczniowie w onych inaczej siedzieć nie mogą jak plecami do okien”.

Już w roku 1804 dyrektor szkoły Piotr Ceyss pisał do rektora Uniwersytetu Wileńskiego: „Co się tyczy teatru, dopóki on przeniesiony stąd nie będzie, póty nie można ani pomyśleć o wygodnym ulokowaniu klas”⁵.

Opinia dyrektora z 1805: „Jeden tylko Teatr zostaje do przeniesienia z domu gimnazjalnego”. Nadal ubolewano nad szczupłością miejsca i niewygodami z racji ulokowania „teatru publicznego” w murach szkolnych. Zwrócono też uwagę, że jego wyprowadzenie powinno nastąpić ze względu na „różne nieprzyzwoitości” czyhające na uczniów (z tychże powodów ewakuowano już wcześniej policję i więźniów). Ponadto „rys trzy od wierzchu aż do dołu w ścianie gdzie teatr, zdają się wcześniej o niebezpieczeństwie ostrzegać”⁶.

Starania Ceyssa odniosły jedynie ten skutek, że po wygaśnięciu kontraktu Każyńskiego z „sali teatrem niegdyś zajętej” „łoże tylko pozbierane, miejsce zaś sceny tak jak było w użyciu, zostawione”. Niebawem gubernator miński Zachor Korniejew zawarł z dyrekcją szkoły umowę o powrocie teatru w mury gimnazjum. W roku 1806 Ceyss zgodził się oddać pomieszczenia dla teatru „na jedną jeszcze zimę, ponieważ na przyszły rok nowy teatr niezawodnie będzie zbudowany”⁷. Rzeczywiście: w Mińsku „teatr już miasto na przyszłą wiosnę budować zacznie, i już gotowych pieniędzy czterdzieści tysięcy rubli srebrnych na ten zamiar leży. Plan tego teatru ma być bardzo wspaniały” – notowała mieszkająca w pobliskim Zasławiu dramatopisarka Anna Mostowska⁸.

Budowę nowego teatru rozpoczęto jednak z opóźnieniem i w roku 1808 z niepokojem ponownie sygnalizowano: „Nauczyciele dwóch niższych klas wielkiej doznają trudności z powodu Teatru nad klasami znajdującego się wtenczas najbardziej,

⁴ Ibidem, k. 123.

⁵ Ibidem, k. 123.

⁶ *Rapporta wizytatorów 1805 zakładów w mieście Wilnie X. Bogusławskiego, szkół guberni wileńskiej, grodzieńskiej, mińskiej – X. Golańskiego*, LVIA, f. 567, op. 2, d. 107, k. 49, 95.

⁷ *Дело об инспектировании школ Виленской, Гродненской, и Минской губ., 1806*, LVIA, f. 567, op. 2, d. 129, k. 7v.

⁸ *Materiały do dziejów literatury i oświaty. Z archiwum Józefa Zawadzkiego w Wilnie*, do druku przygotował T. Turkowski, Wilno 1935, t. 1, s. 173-174.

gdy aktorowie próby swoje w czasie szkolnym odbywają. Uniwersytet powinien użyć całej swej powagi dla zapobieżenia tej niedogodności". Zauważono również, iż uczniowie klas wyższych „wolą myśleć o teatrze niż o naukach”⁹. „Uniwersytet jak najmocniejsze uczynić powinien interesowanie, aby go z murów Gimnazjum jako główną dla nauk przeszkodę wyrugować; nieprzystojną bowiem jest rzeczą, aby publiczność bawiła się kosztem wygody i pożytku uczącej się młodzieży”¹⁰.

Z roku 1809 pochodzi korzystna dla szkoły adnotacja: „Teatr w zabudowaniu Gimnazjum będący został zniesiony, a na miejsce jego powstała obszerna sala na popisy i uroczystości szkolne przeznaczona, obok zaś niej będzie wygodne miejsce na skład narzędzi fizycznych i mała salka na czynienie dostrzeżeń meteorologicznych w cieplej porze”¹¹.

W roku 1811 salę na popisy gimnazjalne ponownie przystosowano do przedstawień teatralnych. „Znacznym kosztem” uczyniło to Mińskie Towarzystwo Dobroczynności. Publiczność zasiadała na parterze i balkonie. W styczniu 1812 odnotowano, że owe „przyporządzenie dotychczas jeszcze w całości stoi”. Spektakle nadal grano, zwłaszcza w dni świąteczne, aby nie czyniły „przeszkody w lekcjach”, lub o późnej porze, „kiedy żadnego z uczniów w domu gimnazjalnym nie ma”. „Przyporzadzona” salę wykorzystywano szczególnie dla przedstawień dobroczynnych przy udziale amatorów. Ich organizacją kierowało Mińskie Towarzystwo Dobroczynności, przestrzegające warunków „największej ostrożności od ognia i od innego uszkodzenia domu gimnazjalnego”. Ponadto dyrektor szkoły musiał dopilnować, aby uczniowie gimnazjum „pod żadnym pretekstem” nie wchodzili „w kompanię amatorów dramatycznych”, „ponieważ zabawa taka niestosowna do ich wieku, sprawuje niepotrzebne w nauce rozrządzenie”¹².

Podczas kampanii napoleońskiej w gimnazjum umieszczono koszary, lazaret i magazyny. Kompleks szkolnych zabudowań uległ wówczas poważnemu zniszczeniu i wymagał gruntownej reperacji. Przy okazji sporządzania kosztorysu remontu nowego skrzydła ujawniono szczegół architektoniczny niezmiernie wagi: otóż budynek ten wybudowano bez fundamentów i w ciągu kilkunastu lat „przez rozmaite ciężary” zaczął chylić się ku upadkowi. Pojawiły się „znaczące” szpary w ścianach i sufitach, zwłaszcza w pionach ze schodami, w których natychmiast poczyniono „żelazne umocnienia”.

⁹ M. Dunajówna, *Dzieciństwo i lata szkolne Tomasza Zana*, [w:] *Księga Pamiątkowa Koła Polonistów Słuchaczy Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie 1922-1932*, Wilno 1932, s. 48.

¹⁰ Цело по инспектированию учебных заведений Виленской, Гродненской, Минской, Витебской, Могилевской губ., 1808, LVIA, f. 567, op. 2, d. 197, k. 220, 248v.

¹¹ *Wizyta szkół*, [w] *guberniach wileńskiej, mińskiej, mohylewskiej i witebskiej roku 1809*, LVIA, f. 567, op. 2, d. 221, k. 172.

¹² *Księga zaleceń rządowych za rok 1812*, LVIA, f. 567, op. 2, d. 374, k. 38–38v. (J. Śniadecki, rektor Uniwersytetu Wileńskiego, do P. Ceyssa, 25 I 1812).

Jeszcze w roku 1813 wchodząc na piętro skrzydła teatralnego przekraczało się progi przedsionka prowadzącego do bufetu teatralnego. Stamtąd para drzwi prowadziła na widownię. Scena nadal była sceną, a mieszcząca się za sceną garderoba – garderoba. W planie przebudowy, który opracowano w czerwcu 1813, zakładano, że powierzchnię bufetu zajmie lektorium, widowni – sala dla eksperymentu i biblioteka, sceny – gabinet fizyczny, a garderoby – schody do klasy rysunków¹³.

Remont gimnazjum przeprowadzano z opóźnieniem. Podobno brakowało materiałów budowlanych. Zaprzeczał temu w maju 1814 dyrektor Ceyss, uważając, że wiadomości o kłopotach renowacji szkoły rozpowszechnia koteria teatralna (skupiona wokół gubernatora cywilnego), zamierzająca otrzymać „pozwolenie przedłużenia reprezentacji teatralnych”. Ceyss wręcz ostrzegał, że „róg domu, gdzie znajdują wyjście i schody do teatru, grozi ruiną, a przypadki stąd wyniknąć mogące co dzień stają się niebezpieczniejsze”, i proponował rozpoczęcie reperacji „bez przerywania reprezentacji teatralnych” od wybudowania nowej klatki schodowej. Ostatecznie nawet władze Uniwersytetu Wileńskiego przyznały, że „pozwolenie” na teatr w gimnazjum „szkodliwe jest dla nieochędźstwa, a niebezpieczne dla ognia”. Niestety, „ani materiałów, ani robotników” za „przyzwoitą” cenę w dalszym ciągu nie załatwiono i władze gubernialne podjęły decyzję, aby w gimnazjum „przez rok niniejszy [1814] odprawowały się” nadal „reprezentacje dramatyczne”¹⁴.

Brak spójnej polityki remontowej spowodował, że przez pewien czas do teatru zachodziło się przez pomieszczenie klasy piątej, a lekcje były zakłócanie przez próby, na co użalali się nauczyciele fizyki i matematyki. Przy okazji wyszło na jaw, że „dwa razy zaczynał się w teatrze” pożar: „od świecy zostawionej pod sceną” i „zapalenia się kulis w czasie reprezentacji”¹⁵. Zrozpaczony niemalże dyrektor szkoły w roku 1815 alarmował: „ta część domu, w której się znajduje teatr, co dzień bardziej chyli się ku ruinie, pełno bowiem widzieć się daje nieochędźstwa, drzwi popsute, a okna zawsze powybijane”¹⁶. W roku 1815 uskarżali się także nauczyciele, oczekujący na otrzymanie wyremontowanych mieszkań: „Nadzieja reperacji, która miała być rozpoczęta w roku przeszłym w tej części domu i wyniesienie teatru z gimnazjum, słodziła cierpienia nasze, ale kiedy wieść nas dochodzi, że antreprzyza mińska w tym roku ma się znowu starać u Rządu Imperatorskiego Uniwersytetu o przedłużenie dalsze reprezentacji w domu gimnazjalnym, [...] zniewoleni jesteśmy upraszać [...] reperacji”¹⁷. O potrzebie remontu skrzydła „dotąd Teatrem zaję-

¹³ *Дело о ремонте и переустройстве Минской гимназии*, LVIA, f. 567, op. 2, d. 406, k. 21.

¹⁴ *Ibidem*, k. 32v.

¹⁵ *Ibidem*, k. 37, 51.

¹⁶ *Ibidem*, k. 53.

¹⁷ *Ibidem*, k. 52.

tego" zaświadczał również generalny wizytator szkół Marcin Zaleski. Ostatecznie w czerwcu 1815 roku decyzja o remoncie tej części gimnazjum była już nieodwołalna. Z ustaleń dyrektora Ceyssa wynika, że do końca 1815 roku wykonano roboty w połowie budynku. Największym utrudnieniem prac był „koszt podwójny materiałów” oraz częsta nietrzeźwość mularzy i cieśli¹⁸.

Swoją działalność teatr w murach gimnazjum zakończył definitywnie z chwilą otwarcia nowego teatru w domu Jana Bajkowego, położonym nieopodal na Wysokim Rynku. Był rok 1815 lub 1816.

Niniejszy tekst stanowi fragment publikacji *Teatr w gimnazjum*, która ukazała się w Mińsku w roku 2008. Fragment ów został uzupełniony.

¹⁷ Ibidem, k. 73.

